

Fruktbarhetsutviklingen i Norge

Marit Rønsen

I Norge i dag blir det født ca. 1,8 barn pr. kvinne. Det er langt færre enn på 1960- og 1970-tallet, da hver kvinne i gjennomsnitt fikk over 2,5 barn, men langt flere enn i mange andre land i Europa, der fruktbarheten har falt til svært lave nivåer. I denne artikkelen ser vi nærmere på de underliggende endringene i fruktbarhetsutviklingen i Norge i perioden 1971-2004. Hovedtendensen er at førstefødselsratene har falt blant yngre kvinner; samtidig som de har steget blant dem over tretti år. Det har også vært en økning i andre- og tredjefødselsratene siden slutten av 1970-tallet. Utsettelse av fødslene til høyere aldre er en grunn til at periodefruktbarheten er lavere i dag enn for noen tiår siden. Det faktiske barnetallet til kvinnekull som er ferdig med sin fødedyktige periode, ligger fortsatt over to barn pr. kvinne og har vært nokså stabilt blant dem som er født siden tidlig på 1950-tallet.

Innledning

Når en beskriver fruktbarhetsutviklingen over tid, eller sammenligner fruktbarhetsnivået mellom land, brukes gjerne samlet fruktbarhetstall (SFT) som mål. Det gir uttrykk for den samlede fruktbarheten til tverrsnittet av den kvinnelige befolkningen i fruktbar alder i et gitt år og sier noe om hvor mange barn kvinnene vil få dersom dagens fruktbarhetsmønster varer ved gjennom hele deres fødedyktige periode¹. SFT er således et mål for det hypotetiske, og ikke det faktiske barnetallet. Det faktiske barnetallet vil ikke være kjent før kvinnene er blitt førti-femti år og ferdige med sin reproduktive periode. I befolkningsframskrivninger trenger en derfor prognoser for det endelige barnetallet til yngre kvinner og kvinner som ennå ikke er født, og SFT brukes gjerne som utgangspunkt for å gi et anslag på dette.

SFT er imidlertid et grovt mål som dekker over mange underliggende utviklingstrekk. For å få et bedre bilde av utviklingen og raskt kunne fange opp eventuelle nye trender, er det viktig å analysere periodefruktbarheten i mer detalj. Tidligere er slike analyser gjort sporadisk (se f.eks. Kravdal, 1991 og 1994). For å kunne overvåke utviklingen mer kontinuerlig, har vi nå etablert et modellapparat som vil gjøre det mulig å oppdatere analysene så fort nye data foreligger². I denne artikkelen formidler vi resultatene fra analyser som dekker perioden 1971-2004, og som dermed også får med seg den aller siste utviklingen.

I tillegg til å studere de ulike komponentene i periodefruktbarheten skal vi også se hva det faktiske gjen-

nomsnittlige barnetallet til ulike fødselskull (fødselskohorter) av kvinner er blitt blant dem som har hatt mesteparten av sin fødedyktige periode i årene 1971-2004. Dette måles ved å summere de aldersspesifikke fruktbarhetsratene til et gitt fødselskull og omtales gjerne som «samlet fruktbarhetstall for kohorter» eller bare som «kohortfruktbarheten».

Periodefruktbarheten 1971-2004

Midt på 1960-tallet kuliminerte den såkalte «babyboomen» etter den annen verdenskrig, og på 1970-tallet falt SFT raskt fra ca. 2,5 til ca. 1,7 barn (fig. 1). Nedgangen fortsatte frem til 1983-1984, da fruktbarheten var på sitt aller laveste med 1,66 barn pr. kvinne. 1983-kullet besto av knapt 50 000 barn - det minste kullet siden 1941. Deretter økte fruktbarheten forholdsvis raskt, og på begynnelsen av 1990-tallet ble det igjen født over 1,9 barn pr. kvinne. Senere har utviklingen vært ganske stabil, men med en svak synkende trend mot et fruktbarhetsnivå på rundt 1,8 barn pr. kvinne (1,83 i 2004). Det tilsvarer om lag 57 000 barn pr. år.

For å få et inntrykk av hvordan de underliggende trendene har vært, skal vi først se på utviklingen for ulike pariteter, dvs. for fødslenes nummerrekkefølge. Vi begrenser oss til første, andre og tredje fødsel (fig. 2). Resultatene er fra en forløpsmodell der vi følger fødselsforløpet til kvinner født 1935-1984 fra de er 16 og til de er maksimalt 49 år. Kvinner som flytter ut av landet eller dør før den tid, blir sensurert på dette tidspunktet, dvs. de er med i analysen så langt, men ikke lenger. Varigheten av tiden før en ev. fødsel skjer, er en viktig variabel i forløpsanalyser. I analysene av første fødsel løper denne tiden parallelt med kvinnens alder fra hun er 16 år, mens den i analysene av andre og tredje fødsel er lik tiden siden forrige fødsel, som

Marit Rønsen er seniorforsker ved Seksjon for demografi og levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå (mrr@ssb.no)

¹ SFT er mer presist summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år.

² Prosjektet har vært støttet av Barne- og familiedepartementet.

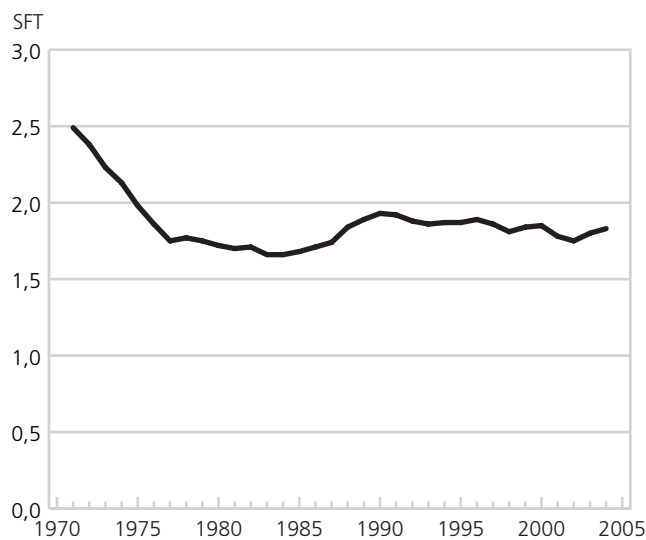
tilsvarende yngste barns alder. Vi kontrollerer derfor for kvinnens alder og alderen til yngste barn i modellen. Estimaten er oppgitt som oddsforhold, som sier noe om den relative forskjellen mellom fødselsratene i et gitt år sammenlignet med ratene i et tilfeldig valgt basisår. I vår modell er basisåret satt til 1977³.

Av fig. 2 ser vi at både tredjefødselsratene og til dels også andrefødselsratene viste en oppgang allerede mot slutten av 1970-tallet. Det betyr at den nedadgående trenden i fruktbarhet egentlig snudde før det kom til uttrykk i SFT. Fra midten av 1980-tallet ble denne oppgangen forsterket så mye at det også slo igjennom i SFT, men økningen i tredjefødselsratene var langt sterkere enn økningen i andrefødselsratene. Samtidig stagnerte den nedadgående trenden i første-fødselsratene. Fra begynnelsen av 1990-tallet var det en ny nedadgående tendens i førstefødselsratene, men denne utviklingen ser nå ut til å ha stanset opp igjen. Tilbøyeligheten til å få det andre og tredje barnet fortsatte å stige også på 1990-tallet, men i langt mindre grad enn på 1980-tallet. For andre fødsel har denne trenden fortsatt etter årtusenskiftet, men for tredje fødsel har utviklingen vært noe mer varierende, med først et lite fall og deretter ny oppgang de siste par årene.

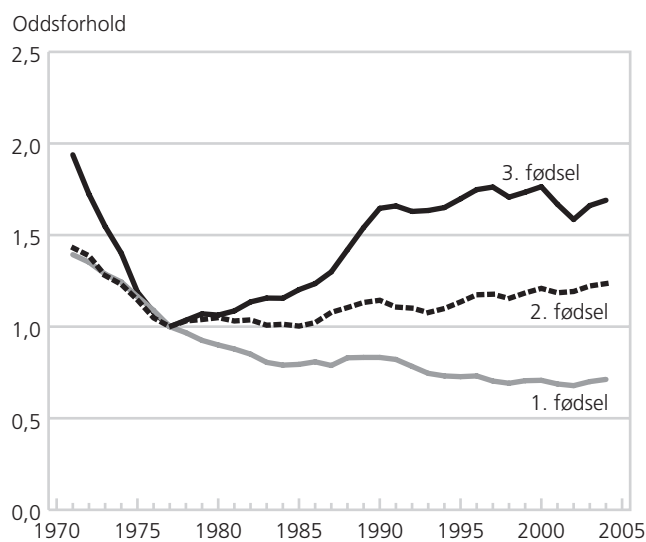
Den entydige negative trenden i førstefødselsratene over mesteparten av perioden gjelder imidlertid ikke for kvinner i alle aldre. Det går frem av figur 3 (panel A og B), der vi har plottet utviklingen for ulike aldersgrupper. Her ser vi at nedgangen i førstefødsler stort sett er begrenset til kvinner som er under 30 år (panel A). Kvinner over 30 år har derimot hatt en sterk stigning i førstefødselsratene fra litt ulike tidspunkt etter slutten av 1970-tallet (panel B). Økningen har vært spesielt stor i aldersgruppene 34-37 og 38-42 år. Aldersgruppen 43-49 år har også hatt en økning, men den kom først et stykke ut på 1990-tallet. Svingningene er imidlertid større i de to eldste aldersgruppene, fordi det er langt færre fødsler blant de eldste⁴. For øvrig er det interessant å legge merke til at nedgangen i førstefødsler blant 20-åringene nesten ser ut til å ha stanset opp de siste par årene, mens tenåringsfruktbarheten fortsetter å falle.

Fallende fødselsrater blant kvinner under 30 år reflekter at gjennomsnittsalderen ved første fødsel er blitt stadig høyere, noe som er vel kjent. Stigende fødselsrater i 30- og til dels også i 40-årene viser på den annen side at mange tar igjen de utsatte førstefødsle-

Figur 1. Samlet fruktbarhetstall 1971-2004

Figur 2. Fødselsrater etter paritet

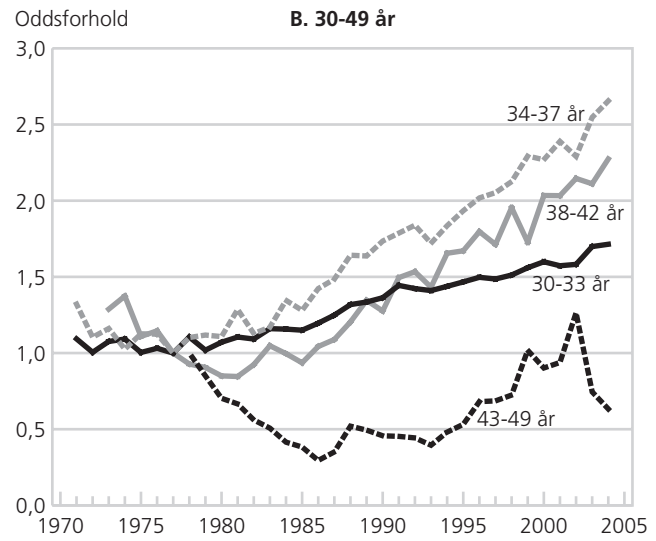
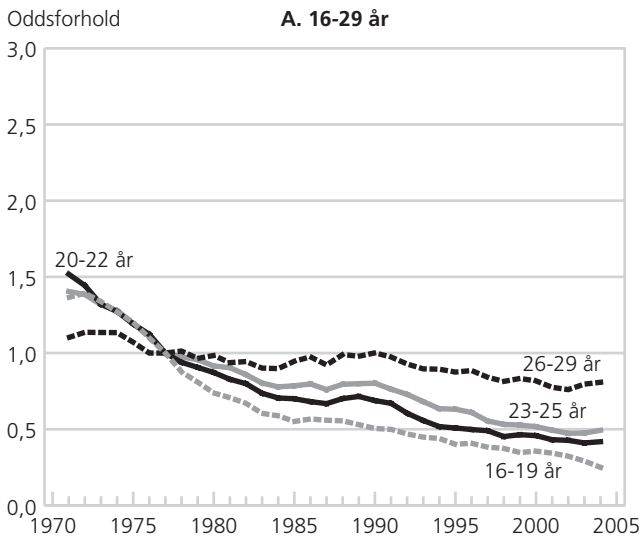

senere i livet. Et interessant spørsmål er om denne «gjeninnhentingen» også gjelder andre fødsler, dvs. om høyere førstefødselsalder også fører til at kvinner får sine neste barn raskere. Det skulle tilfelle tilsi at avstanden mellom barna er blitt mindre de siste par tiårene. I vår modell kan vi fange opp dette ved å undersøke om det har vært en større økning i fødselsratene for korte enn for lengre avstander mellom barna. Resultatene kan tyde på at det også har vært en viss «gjeninnhentning» av fødsel nummer to og tre (fig. 4 og 5). Når det gjelder annen fødsel, har ratene på

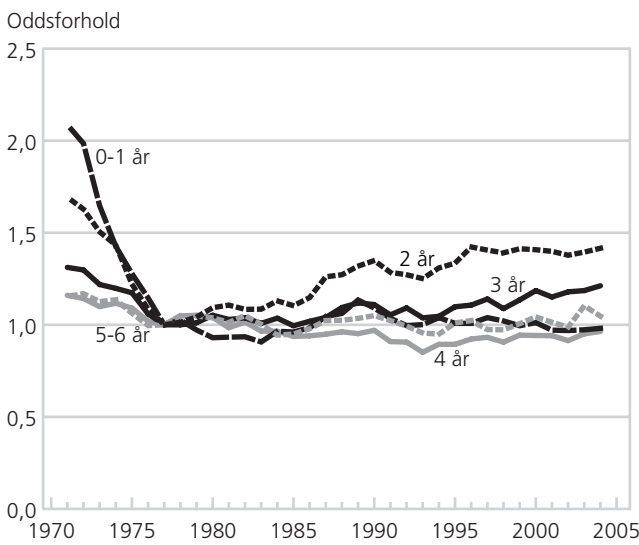
³ Estimaten er fra en diskret hasardratemodell der hasardraten er spesifisert som en logitfunksjon, og tiden er målt i år. Oddsforholdet fås ved å dividere to odds med hverandre. Odds er igjen lik den betingede sannsynligheten for å føde i et gitt år, delt på sannsynligheten for ikke å føde det året. Når oddsforholdet er større én, betyr det at oddsen og dermed sannsynligheten er større det året enn i basisåret 1977, og motsatt, hvis oddsforholdet er mindre enn én, er sannsynligheten mindre. Tallverdien på oddsforholdet har for øvrig ingen direkte tolkning, men når hendelsen vi studerer er ganske vanlig, som den er i vårt tilfelle, kan oddsforholdet tilnærmevis tolkes som relativ sjanse (relativ risiko) (se f.eks. Ribe, 1999).

⁴ Basisåret når aldersgruppen 43-49 år analyseres separat, er satt til 1978, siden det ikke var noen i denne aldersgruppen i 1977. (De eldste kvinnene i analysen er født i 1935).

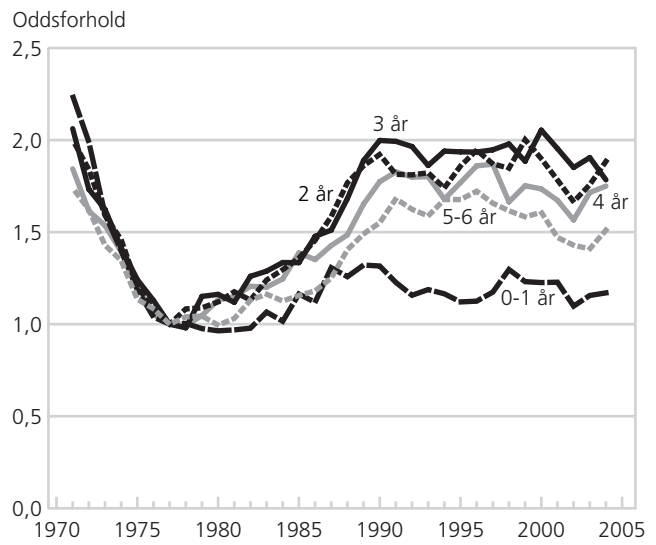
Figur 3. Førstefødselsrater etter alder

Figur 4. Andrefødselsrater etter yngste barns alder

Figur 5. Tredjefødselsrater etter yngste barns alder

1980- og 1990-tallet steget mer for fødselsopphold på to år (yngste barn to år) enn for lengre avstander mellom barna, og fra midten av 1990-tallet er det en lignende, men ikke fullt så sterk, trend også for opphold på tre år. Når det gjelder tredje fødsel er det en nokså parallell utvikling for alle avstander på mer enn ett år, men også her finner vi en noe sterkere stigning for fødselsopphold på 2-3 år i siste halvdel av 1980-tallet.

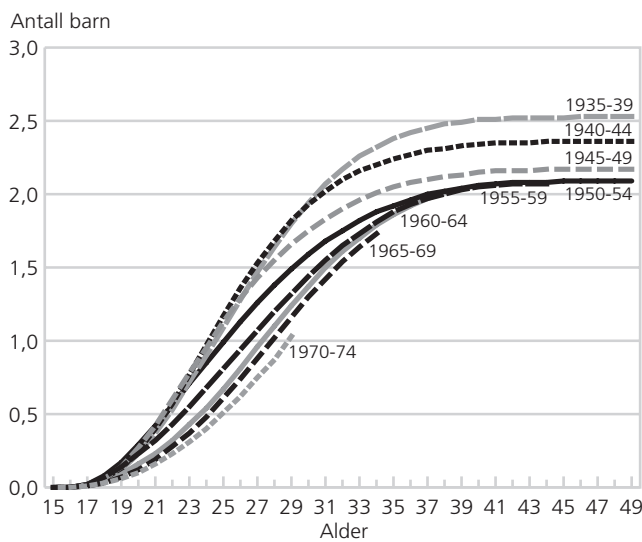
Kohortfruktbarheten blant kvinner født 1935 og senere

Vi skal nå se hvordan det faktiske fødemønsteret har endret seg for ulike kvinnekull som er født fra midten av 1930-tallet til tidlig på 1970-tallet. Vi har gruppert kvinnekullene i femårige kohorter og beregnet deres samlede fruktbarhet ved ulike aldre⁵. Figur 6 viser det

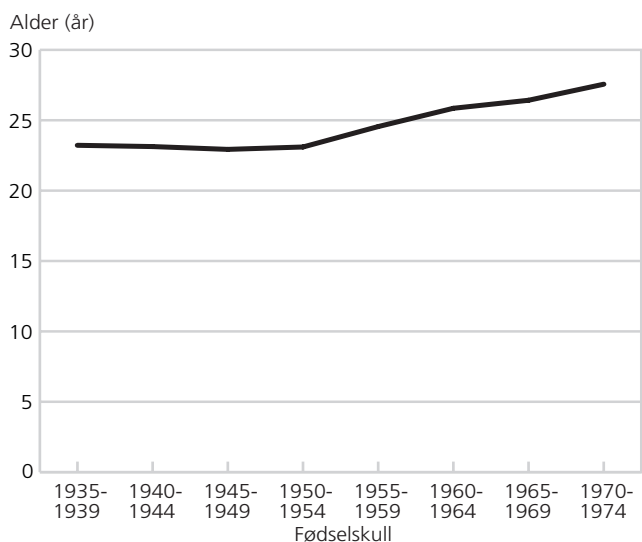
antall barn disse kvinnene hadde født på ulike tidspunkt i livet. Vi ser tydelig hvordan utsettelsen av fødslene i tjuenårene skyter fart blant kohortene som er født på 1950-tallet. Utsettelsen fortsetter også i yngre kohorter, men ikke i like raskt tempo. De som er født i 1950-54 klarer heller aldri å ta igjen fødselsforspranget til de eldre kohortene. 1935-39 kohorten fikk f.eks. vel 2,5 barn i gjennomsnitt, mens de som var født på begynnelsen av 1950-tallet endte opp med litt under 2,1 barn. Det er imidlertid interessant å merke seg at det samlede barnetallet ved 40-års alder er omtrent det samme i 1955-59 og 1960-64 kohortene som i 1950-54 kohorten, litt under 2,05 barn pr. kvinne. Det betyr at kohortene som er født på slutten av femtitallet og begynnelsen av sekstitallet langt på vei har tatt igjen forspranget til dem som er født 5-10 år før. Ingen av kvinnekullene i nyere tid har altså endt opp

⁵ Beregningene er fra et pågående nordisk komparativt prosjekt. Kohorttallene er basert på reelle kohorter, dvs. vi følger de samme kvinnene over livet fra de er 16 år og til de ev. utvandrer eller dør.

Figur 6. Samlet kohortfruktbarhet etter alder

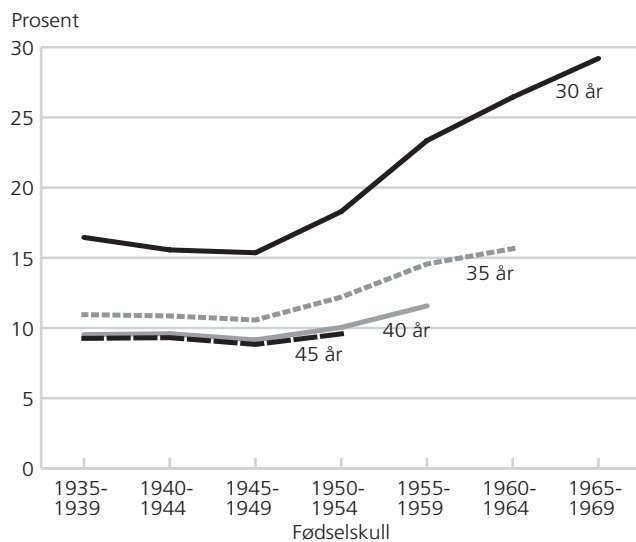
Figur 7. Medianalder ved første fødsel

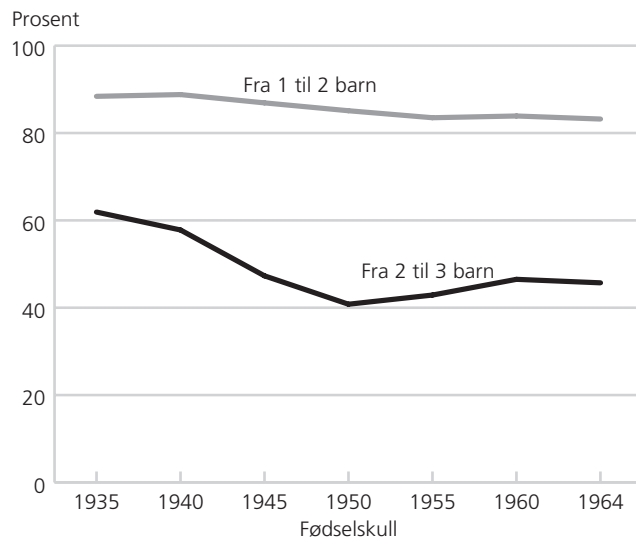
med færre enn 2 barn i gjennomsnitt⁶. Hva resultatet vil bli for de yngste kohortene, gjenstår å se, men 1965-69 kohorten ligger godt an til å komme opp på samme nivå, og gjeninnhentingen ser også ut til å skyte god fart blant dem som er født tidlig på 1970-tallet.

Medianalder ved første fødsel brukes også ofte for å beskrive den utsettelsen av fødslene som har skjedd i de yngre kohortene. Det er alderen da halvparten av kvinnene i en fødselskohort er blitt mødre. Som vi ser av figur 7, var medianalderen lavest blant kvinner født rett etter krigen, 22,9 år i 1945-49 kohorten. Deretter har medianalderen steget kontinuerlig, og i 1970-74 kohorten var den 27,6 år. Det vil si en økning på nesten fem år i løpet av bare en generasjon.

Figur 8. Andel barnløse ved ulike aldre

Figur 9. Andel mødre med ett barn som også får to, og andel mødre med to barn som også får tre

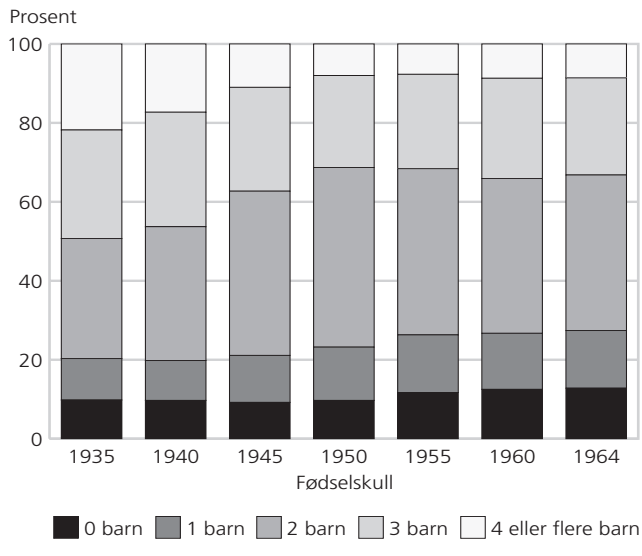

Kilde: Befolkningsdatabasen (BEBAS)

Et spørsmål som melder seg når kvinner stadig blir eldre før de blir mødre, er om langt flere til slutt vil ende opp som barnløse. Ikke uventet finner vi at det er en langt høyere andel barnløse 30-åringere blant dem som er født på slutten av 1960-tallet enn hva det var i eldre kohorter, men ved 40-års alderen er denne forskjellen blitt langt mindre (fig. 8). Det er likevel en økning på 2-3 prosentpoeng i andelen som aldri er blitt mødre. I kullene født før 1950 var den 9-10 prosent, mens den nærmer seg 12 prosent blant dem som er født på slutten av 1950-tallet.

Når kvinner først er blitt mødre, er det fortsatt svært vanlig å få et barn til. Over 80 prosent av ettbarnsmødre får det (fig. 9). Denne andelen har vært nokså

⁶ Kun noen få kull født tidlig på 1900-tallet har hatt en kohortfruktbarhet på under 2 barn pr. kvinne. Se Brunborg og Mamelund (1994).

Figur 10. Barnetallsfordeling ved 40-års alder

Kilde: Befolkingstatistikk. Fødte, 2004

stabil for kohortene som er født etter 1950, men i eldre kohorter var andelen ennå høyere, nærmere 90 prosent. Andelen tobarnsmødre som har fått nok et barn, har falt mer, fra omtrent 60 prosent i de eldste kohortene til omtrent 40 prosent i kohortene født tidlig på 1950-tallet, men deretter har den steget noe igjen. Nesten halvparten av kvinner som ble født like før krigen, endte opp med minst tre barn (fig. 10). Denne andelen falt til færre en hver tredje kvinne av dem som ble født på 1950-tallet, og steg deretter til omtrent hver tredje kvinne av dem som ble født tidlig på 1960-tallet. Alt i alt tyder derfor utviklingen på at det er blitt en større variasjon i barnetallet i de yngste kvinnekullene med en noe større andel barnløse kvinner, en høyere andel ettbarnsmødre, en synkende andel tobarnsmødre og en litt høyere andel med minst tre barn.

Oppsummering

Som i mange andre vestlige land falt fruktbarheten i Norge raskt på 1970-tallet, men deretter snudde utviklingen, og fra midten av 1980-tallet steg det norske fruktbarhetsnivået igjen. Dette var i motsetning til utviklingen i de fleste andre europeiske land, der fruktbarheten fortsatte å falle, men i likhet med utviklingen i andre nordiske land, som også hadde stigende fruktbarhetsrater på 1980-tallet⁷. På begynnelsen av 1990-tallet ble det igjen født over 1,9 barn pr. kvinne i Norge. Senere har utviklingen vært ganske stabil, men med en svak synkende trend mot et fruktbarhetsnivå på rundt 1,8 barn pr. kvinne (1,83 i 2004).

Når vi studerer de underliggende endringene i fruktbarhetsutviklingen i Norge, er hovedtendensen at førstefødselsratene blant yngre kvinner har falt, mens de har steget blant kvinner i 30-årene. Det har også vært en økning i andre- og tredjefødselsratene siden slutten av 1970-tallet. Utsettelse av fødslene til høyere aldre er en grunn til at periodefruktbarheten er lavere i dag enn for noen tiår siden. Førstefødselsalderen har økt kontinuerlig blant kvinnekull som er født etter krigen og er nesten fem år høyere blant dagens unge enn i de eldste kullene. Det endelige barnetallet blant kohorter som er født på 1950 og tidlig på 1960-tallet er likevel nokså likt, rundt 2,05 barn pr. kvinne. Det betyr at de yngre kohortene har tatt igjen mesteparten av forspranget til dem som var født noen år før. Hva resultatet vil bli for dem som ennå ikke er ferdig med sin fødedyktige periode, gjenstår å se. Men de som er født sist på 1960-tallet ligger godt an til å komme opp på samme nivå, og gjeninnhenting ser også ut til å skyte god fart blant dem som er født tidlig på 1970-tallet.

Det har likevel vært en økning på to til tre prosentpoeng i andelen som aldri er blitt mødre i de yngste kohortene. Andelen ettbarnsmødre har også steget noe, og andelen tobarnsmødre har gått ned. Men til gjengjeld har det blitt en noe høyere andel med tre eller flere barn blant dem som er født tidlig på 1960-tallet. Det er derfor blitt en noe større variasjon i barnetallet i de yngste kvinnekullene.

Referanser

Andersson, G. (2004): Childbearing Developments in Denmark, Norway, and Sweden from the 1970s to the 1990s: A Comparison, *Demographic Research*, Special Collection 3, Article 7: 153-176. Tilgjengelig på: <http://www.demographic-research.org>

Brunborg, H. og S-E. Mamelund (1994): *Kohort- og periodefruktbarhet i Norge 1820-1993*, Rapport 94/7, Statistisk sentralbyrå.

Kravdal, Ø. (1991): *Hvor mange barn?* Oslo: Universitetsforlaget.

Kravdal, Ø. (1992): The weak impact of female labour force participation on Norwegian third-birth rates, *European Journal of Population* 8: 247-263.

Kravdal, Ø. (1994): «Components of the recent fertility increase in Norway: Period and cohort perspectives» i Kravdal, Ø.: *Sociodemographic Studies of Fertility and Divorce in Norway with Emphasis on the Important*

⁷ Mer stoff om fruktbarhetsutviklingen i Norge sammenlignet med Norden og andre europeiske land finnes f.eks. i Andersson (2004) og Rønsen (2004). Den siste referansen tar også for seg familiepolitikkenes mulige betydning for fruktbarhetsutviklingen. Andre faktorer vi ikke har hatt anledning til å drøfte i denne artikkelen, er betydningen av kvinners utdanning og yrkestilknytning. Her kan det bl.a. vises til Lappegård mfl. i dette nummeret, samt til tidligere norske arbeider (Kravdal, 1992; Lappegård, 1999; Lappegård, 2001; Lappegård og Rønsen, 2005).

ce of *Economic Factors*, Sosiale og økonomiske studier 90, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. (1999): Akademikere får også barn, bare senere, *Samfunnsspeilet* 5/1999, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. (2001): Valg av utdanning - valg av livsløp? *Tidsskrift for samfunnsforskning* No. 3: 409-435.

Lappegård, T. og M. Rønsen (2005): The Multifaceted Impact of Education on Entry in Motherhood, *European Journal of Population* **21**: 31-49.

Ribe, M. (1999): Oddskvoter berätter, *VälfärdsBulletinen* Nr. 4.

Rønsen, M. (2004): Fertility and family policy in Norway - A reflection on trends and possible connections. *Demographic Research*, Vol. **10**, Art. 10: 263-286. Tilgjengelig på: <http://www.demographic-research.org>.